
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДРОТЕХНІЧНОЇ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

М.А. ДЕЙНЕГА, доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
E-mail: marinad@meta.ua

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасного стану законодавства України у сфері гідротехнічної меліорації земель, а також виокремлення перспектив розвитку правового забезпечення окресленої сфери суспільних відносин.

Встановлено, що гідротехнічна меліорація земель сприяє підвищенню родючості ґрунтів, зростанню продуктивності і стійкості землеробства, створенню гарантованого продовольчого фонду держави. Проте в останні роки ефективність гідротехнічної меліорації земель знижується, що пояснюється низкою причин об'єктивного і суб'єктивного характеру: недостатнім матеріально-технічним забезпеченням і недоліками в експлуатації гідротехнічних споруд, погіршенням еколого-меліоративного стану земель сільськогосподарського призначення, недостатньою зацікавленістю та відповідальністю землевласників і землекористувачів. До цих факторів належить і неповне вико-ристання наукових розробок, недостатнє інформаційне забезпе-чення, недосконала та застаріла нормативно-правова база. Зважаючи на неабияке значення гідротехнічної меліорації земель для розвитку сільського господарства країни, зазначені відносини потребують належного правового регулювання.

Зроблено висновок про те, що проблеми боротьби з опустелюванням, ресурсного та продовольчого забезпечення держави в роки з несприятливими погодними умовами, забезпечення водою сільського господарства неможливо вирішити лише шляхом організації меліорації земель, адже ця проблема є комплексною. Для досягнення цілей Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 р. у рамках визначених пріоритетних напрямів необхідно забезпечити ефективну взаємодію правового, організаційного, економічного та фінансового механізмів відновлення зрошення та дренажу в Україні.

Ключові слова: меліорація земель, гідротехнічна меліорація земель, зрошення земель, осушення земель, землі сільськогосподарського призначення

Актуальність

За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН агроресурсний потенціал України дає змогу виробляти сільськогосподарську продукцію в обсягах, що забезпечують продуктами харчування не менш як 450–500 млн. осіб. Сьогодні ці можливості використовуються не більше ніж на третину, хоча Україна з її аграрним потенціалом в повному обсязі забезпечує свою продовольчу безпеку і має реальну можливість стати одним із лідерів світового сільськогосподарського виробництва.

Недостатній рівень використання наявного агроресурсного потенціалу обмежується рядом факторів, головними з яких є втрата природної родючості землями сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва у сільському господарстві, неоптимальні умови природного вологозабезпечення на більш як половині території України, які постійно погіршуються у зв'язку з глобальними змінами клімату. Внаслідок цього ефективно землеробство без зрошення стало практично неможливим, сформувалася загроза прогресуючого опустелювання земель і перетворення окремих регіонів у депресивні.

Вирішення зазначених проблем міститься у площині застосування меліорації земель як одного з найефективніших чинників покращення природних властивостей земель сільськогосподарського призначення. При цьому стан меліоративного землеробства в Україні може бути охарактеризований як кризовий із загрозою погіршення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням правових проблем у сфері меліорації земель займалися такі вчені-юристи, як: Н.С. Гавриш, В.М. Єрмоленко, І.О. Іконицька, Т.Г. Ковальчук, П.Ф. Кулинич, В.І. Семчик, В.О. Ситнік, Н.І. Титова, М.В. Шульга та інші науковці. Проте, окремі аспекти правового забезпечення гідротехнічної меліорації на землях сільськогосподарського призначення в Україні залишаються поза увагою дослідників.

Метою статті є аналіз сучасного стану законодавства України у сфері гідротехнічної меліорації земель, а також виокремлення перспектив розвитку правового забезпечення окресленої сфери суспільних відносин.

Результати.

Засади правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі проведення меліорації земель, використання меліорованих земель і меліоративних систем, та повноваження органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері меліорації земель, визначені Законом України «Про меліорацію земель» від 14.01.2000 р. Меліорація земель представляє собою комплекс заходів (гідротехнічних, агролісотехнічних, хімічних, культуртехнічних, агротехнічних), спрямованих на поліпшення властивостей ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості, забезпечення їх стійкості до несприятливих природних умов та антропогенних факторів, з метою найефективнішого їх використання як правило відповідно до потреб сільського господарства, з обов'язковим дотриманням екологіч-

них вимог, встановлених законодавством.

Одним з основних видів меліорації земель в Україні, і в той же час одним з основних засобів стабілізації сільськогосподарського виробництва є гідротехнічна меліорація земель сільськогосподарського призначення – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення поліпшення земель сільськогосподарського призначення з несприятливим водним режимом (перезволожених, переосушених тощо), регулювання водного і повітряного режиму ґрунтів з метою захисту їх від шкідливої дії води (затоплення, підтоплення, ерозія тощо) шляхом створення спеціальних гідротехнічних споруд.

Практика засвідчує високу ефективність від проведення гідротехнічних меліоративних заходів. Гідротехнічна меліорація земель сільськогосподарського призначення сприяє підвищенню родючості ґрунтів, зростанню продуктивності і стійкості землеробства, створенню гарантованого продовольчого фонду держави. Проте в останні роки ефективність гідротехнічної меліорації земель сільськогосподарського призначення знижується, що пояснюється низкою причин: недостатнім матеріально-технічним забезпеченням і недоліками в експлуатації гідротехнічних споруд, погіршенням еколого-меліоративного стану земель сільськогосподарського призначення, недостатньою зацікавленістю і відповідальністю землевласників і землекористувачів. До цих факторів належить і неповне використання наукових розробок, недостатнє інформаційне забезпечення, недосконала та застаріла нормативно-правова база. Зважаючи на неабияке

значення гідротехнічної меліорації земель сільськогосподарського призначення для розвитку сільського господарства країни, зазначені відносини потребують належного правового регулювання.

Правові засади проведення гідротехнічної меліорації земель визначені Законом України «Про меліорацію земель» від 14.01.2000 р., постановою Кабінету Міністрів України «Про нормативи екологічно безпечного зрошення, осушення, управління поливами та водовідведенням» від 02.09.2020 р. № 766, ДБН В.2.4-1-99 «Меліоративні системи та споруди», ДСТУ 7286:2012 «Якість природної води для зрошення. Екологічні критерії», ДСТУ 7591:2014 «Зрошення. Якість води для систем краплинного зрошення. Агрономічні, екологічні та технічні критерії», ДСТУ 2730:2015 «Захист довкілля. Якість природної води для зрошення. Агрономічні критерії» та деякими іншими нормативно-правовими актами.

ДБН В.2.4-1-99 «Меліоративні системи та споруди», затверджені наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 25 червня 1999 р. № 153 (введені у дію з 1 січня 2000 р.), закріплюють визначення основних видів гідротехнічної меліорації: зрошення і осушення земель, обводнення територій. Так, зрошення земель – це підведення води на поля для штучного зволоження ґрунту з метою поліпшення живильного і теплового режиму рослин, мікроклімату ґрунту і приземного шару повітря. Осушення земель – це видалення надлишку вологи із кореневмісного шару ґрунту. Обводнення територій – це забезпечення водою безводних і маловодних районів шляхом викори-

стання місцевих ресурсів води і перекидання її по каналах і трубопроводах з інших територій.

Відповідно до ДСТУ 2730:2015 «Захист довкілля. Якість природної води для зрошення. Агрономічні критерії» визначається якість води для зрошення за її впливом на ґрунти, для збереження і підвищення їх родючості, а також запобігання процесам засолення, осолонцювання та підлучення. Нормування показників якості зрошувальної води за агрономічними критеріями здійснюється з урахуванням складу та властивостей ґрунтів. Під час оцінювання якості зрошувальної води виділяють три класи її придатності: I клас – «Придатна», яка придатна для зрошення без обмежень; II клас – «Обмежено придатна», що використовується за умови обов'язкового застосування комплексу заходів щодо запобігання деградації ґрунтів або поліпшення води до показників I класу; III клас – «Непридатна» – вода, показники якості якої виходять за межі значень, що встановлені для зрошувальних вод другого класу, непридатна для зрошення без попереднього поліпшення її складу. Оцінка якості води для зрошення за екологічними критеріями, згідно з ДСТУ 7286:2012 «Якість природної води для зрошення. Екологічні критерії», проводиться з метою попередження можливого негативного впливу на компоненти природного середовища та здоров'я населення.

Однак, актуальними залишаються ряд проблем у сфері гідротехнічної меліорації, які потребують негайного розв'язання: неспроможність зрошувальних і дренажних систем виконувати функції з ресурсного та продовольчого забезпечення держави в роки з несприятливими погодними

умовами через вкрай низький рівень використання наявного потенціалу; недосконалість законодавства з питань управління водними ресурсами та меліорації земель; недосконалість системи управління водними ресурсами та меліорацією земель; неврегульованість механізмів використання внутрішньогосподарських систем.

На вирішення окреслених питань 14.08.2019 р. Кабінетом Міністрів України була схвалена Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 р., метою якої є визначення стратегічних напрямів державної політики щодо зрошення та дренажу, забезпечення сталого екозбалансованого розвитку землеробства в Україні. Мета Стратегії має бути досягнута шляхом: реформування системи державного управління щодо зрошення та дренажу на засадах інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом та з урахуванням необхідності відокремлення функції управління водними ресурсами (зокрема реалізації державної політики, планування водокористування та розподілу води між користувачами) від функції управління інфраструктурою водного господарства; збереження та відтворення родючості ґрунтів, захисту територій та населених пунктів від шкідливої дії води, досягнення та підтримання доброго стану районів річкових басейнів; відновлення та збільшення площ зрошуваних земель, дренажних систем; стимулювання механізму державно-приватного партнерства; підтримки наукових досліджень, підготовки кваліфікованих кадрів тощо. Реалізація Стратегії спрямована на відновлення потенціалу зрошувальних та дренажних систем з метою подальшого нарощування площ поливу

та водорегулювання як основи досягнення максимального рівня ефективності та екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва.

На виконання мети і завдань Стратегії 21.10.2020 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято розпорядження № 1567-р, яким затверджено План заходів з реалізації Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 р. Реалізація прийнятого Плану заходів забезпечить розвиток зрошувального землеробства, підвищення врожайності сільськогосподарських культур, збільшення площ зрошуваних земель, дренажних систем та розширенню аграрного потенціалу України.

З метою реформування системи державного управління щодо зрошення та дренажу на засадах інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом та з урахуванням необхідності відокремлення функції управління водними ресурсами від функції управління інфраструктурою водного господарства 24.05.2021 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 539 «Деякі питання розподілу окремих повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері меліорації земель». Постановою обмежено функції Держводагенства України щодо гідротехнічної меліорації земель; припинено завдання Держводагенства України щодо розвитку меліорації земель та управління експлуатацією зрошувальних та осушувальних систем; розширено функції Держрибагенства України, яке перейменували у Державне агентство з питань меліорації та рибного господарства України; повноваженнями щодо формування політики у сфері гідротехнічної меліорації земель передано Мінагрополітики України тощо.

Висновки і перспективи.

Затверджена Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 р. і План заходів із реалізації вказаної Стратегії вказують, що проблеми боротьби з опустелюванням, ресурсного та продовольчого забезпечення держави в роки з несприятливими погодними умовами, забезпечення водою сільського господарства неможливо вирішити лише шляхом організації меліорації земель, адже ця проблема є комплексною. Для досягнення цілей Стратегії у рамках визначених пріоритетних напрямів необхідно забезпечити ефективну взаємодію правового, організаційного, економічного та фінансового механізмів відновлення зрошення та дренажу в Україні.

Список використаних джерел

1. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 11. Ст. 90.
 2. Про схвалення Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 р. № 688-р. Офіційний вісник України. 2019. № 70. Ст. 2473. Код акта 95918/2019.
 3. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 1567-р. Урядовий кур'єр від 23.12.2020 р. № 250.
 4. Деякі питання розподілу окремих повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері меліорації земель: постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2021 р. № 539. Офіційний вісник України. 2021. № 44. Ст. 2686. Код акта 105220/2021.
-

References

1. Pro melioratsiiu zemel [On land reclamation] (2000): Zakon Ukrainy 14.01.2000. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 11, 90 (in Ukrainian).
2. Pro skhvalennia Stratehii zroshennia ta drenazhu v Ukraini na period do 2030 [On approval of the Irrigation and Drainage Strategy in Ukraine for the period up to 2030] (2019): rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy 14.08.2019 № 688-r. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 70, 2473: 95918/2019 (in Ukrainian).
3. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Stratehii zroshennia ta drenazhu v Ukraini na period do 2030 [On approval of the action plan for the implementation of the Irrigation and Drainage Strategy in Ukraine for the period up to 2030] (2020): rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy 21.10.2020 № 1567-r. Uriadovyi kur'ier 23.12.2020, 250 (in Ukrainian).
4. Deiaki pytannia rozpodilu okremykh povnovazhen tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady u sferi melioratsii zemel [Some issues of distribution of certain powers of central executive bodies in the field of land reclamation] (2021): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 24.05.2021 № 539. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 44, 2686: 105220/2021 (in Ukrainian).

M.A. Deineha (2021). THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF LEGAL SUPPORT OF HYDRAULIC LAND RECLAMATION. *Law. Human. Environment*, 12(3): 54-59. <https://doi.org/10.31548/law2021.03.007>

Summary. *The article is devoted to the analysis of the current state of the legislation of Ukraine in the field of hydraulic reclamation of lands, as well as to highlight the prospects for the development of legal support of the outlined sphere of public relations.*

It is established that hydraulic reclamation of lands contributes to increasing soil fertility, increasing productivity and sustainability of agriculture, creating a guaranteed food fund of the state. However, in recent years, the effectiveness of hydraulic land reclamation is declining, due to a number of reasons of objective and subjective nature: insufficient logistics and shortcomings in the operation of hydraulic structures, deterioration of ecological and reclamation of agricultural land, lack of interest and responsibility land users. These factors include incomplete use of scientific developments, insufficient information support, imperfect and outdated legal framework. Given the great importance of hydraulic land reclamation for the development of agriculture in the country, these relations require proper legal regulation.

It is concluded that the problems of combating desertification, resource and food security of the state in years with adverse weather conditions, water supply of agriculture cannot be solved only by organizing land reclamation, because this problem is complex. In order to achieve the goals of the Irrigation and Drainage Strategy in Ukraine for the period up to 2030, it is necessary to ensure effective interaction of legal, organizational, economic and financial mechanisms of irrigation and drainage restoration in Ukraine within the framework of the identified priority areas.

Keywords: *land reclamation, hydraulic land reclamation, land irrigation, land drainage, agricultural lands*